

MARCU MIHAIL DELEANU

(Re i a)

ETIMOLOGIA CUVÂNTULUI SÂNZIENE DIN PERSPECTIV DIALECTAL

Considera iile de fa fac parte dintr-o cercetare interdisciplinar despre s rb toarea folcloric-religioas a *Sânzienelor*¹, lucrare din care nu poate lipsi abordarea lingvistic a termenului. Ca atare, nu ne propunem o discutare critic a etimologiilor propuse pentru acest cuvânt, sugerând numai i alte solu ii pornind de la forme dialectale care nu au fost avute în vedere i de la posibilitatea unei etimologii multiple.

Exist , pentru *Sânziene*, câteva etimologii acceptate pân în prezent, rezumate în Goicu 1999, p. 121-123. Autoarea consider c „acest termen îl continu , f r niciun dubiu, pe *Sanctus Johannes*” (p. 121), dup care prezint solu iile etimologice propuse.

a. I.-A. Candrea sus ine c *Sânziene* provine din lat. *sanctus dies Johannis*, „devenit, f r nicio dificultate fonetic , **sim(pt)-dzi-⁻uane* > *sânziane* > *sânziene*” (p. 122). Etimologia lui Candrea este acceptat de Christian Ionescu i de autorii DLR (DA).

b. Ovid Densusianu consider c etimonul este lat. *Sanctus Johannes*, eliminând pe *dies* „zi”, pentru c „lipse te din celelalte dou nume de s rb tori ale noastre care deriv din latin : *Sânjorz* (< *Sanctus Georgius*), *Sâm(n)icoar* (< *Sanctus Nicolaus*)”, dar i pentru c „*sanctus* trebuia mai curând s fie pus pe lâng *Johannis* (deci *dies S. Johannis*)” (*apud* Simona Goicu, p. 122). În leg tur cu solu ia lui Densusianu, Simona Goicu adaug : „F r a mai fi discutat, etimonul [...] a fost preluat de Sever Pop, Gheorghe Iv nescu i Al. Rosetti” (p. 122).

¹ Întrucât discut m numai despre numele s rb torii, vom scrie cuvântul cu ini ial majuscul , exceptând citatele în care el apare cu ini ial minuscul .

c. O altă etimologie a fost propusă de *nefilologi*, cum îi numește Simona Goicu pe Eugen Lozovan, Mircea Eliade, Vasile Pârvan, Romulus Vulcănescu, Sorin Paliga, care „apropie numele sârbești de la *Sancta Diana*. Acceptând etimonul *Diana* pentru *zân*, autorii au făcut legătura dintre *zân* și *Sânziene*, considerat un compus din forma populară *sân(t)* (< lat. *sanctus*) și *zân*, în forma dialectală *ziene* (pl.), întâlnit și în *Sin-ziana*, *Sim-ziana* (p. 122, Simona Goicu citându-l pe Sorin Paliga 1989).

Din cele trei etimologii, Simona Goicu o susține „pe prima dintre ele” (p. 122), luând în discuție și un argument etnolingvistic: „sârbește -toarea Crăciunului implică existența unei sârbești paralele, corespunzând solstiului de vară, adică ziua cea mai lungă a anului, 21 iunie. În calendarul creștin, ziua din mijlocul verii a fost transformată de biserică în ziua *Sfântului Ioan* (24 iunie), care a fost denumită cu același nume semnificativ: *Sanctus Dies Johannes*” (p. 122).

La grupul **nefilologilor** ar putea fi adăugat și Simeon Manguica. În *Căldăriul...* s-a scris pe anul 1882, respectiv 1883, la 24 iunie scrie: *SânŪi-Iana* (din *Sânti-Iana*, *Sân i-Iana*).

Din primul grup, al **lingviștilor**, ar trebui scos G. Ivănescu și adăugat Alexandru Ciorănescu (DER). Se cuvine separat G. Ivănescu de acest grup fiind, dar nu numai, pentru că nu-i stătea în fire să preia ceva „fără a mai fi discutat” (p. 122). De fapt, G. Ivănescu (1980, p. 242) propune o etimologie diferită de a lui I.-A. Candrea. Lingvistul iezero-timorăean vorbește despre o formă latinească neatestată **Ōane* (< **Ōanne*) < **Jannes* (= *Johannes*; cf. *Sânziene*, *Sânziene...*). Aadar, **Jannes* însemna *Johannes*, G. Ivănescu având în vedere prima formă, neatestată, nu pe *Johannes*.

Alexandru Ciorănescu, ignorat până acum, discută cuvântul *Sânziene* s.v. *zân*, reînviind și variantele moldovenești *sâmzenii*, *sânzenii* (fără *i* din forma generală românească), după care adaugă: „probabil urmașul unui lat. **sanctae Dinae* [...]. Este posibil și chiar probabil că s-ar fi produs o contaminare cu *Sanctus Johannes*”, după care îi citează pe Tiktin, Densusianu, Tagliavini și continuă: „dar numai această expresie latinească singură nu ajunge pentru explicarea cuvântului românesc”. Alexandru Ciorănescu susține că formula lui

Candrea *sanctus dies Johannis*, „imaginat pentru a evita dificultatea fonetic, nu convine, deoarece în română ne-am a tepta la *sancta dies*”. Iar explicația lui Philippide, prin *semis y d v na*, „nu pare probabil”. Termenul *Sânziene* este notat în DER și la articolul *sânt(t)*, adj., cu variantele *sân, sâm, ar. sânt*.

Specialiții împărții de Simona Goicu în lingvistică și nefilologii reprezintă, de fapt, două domenii, două direcții de cercetare: una cu argumente de ordin religios și alta cu explicații mitico-folclorice.

Perspectiva religioasă are inconvenientul că nu există o părere unanim acceptată de lingvistică cu privire la numele românești religioase, și nu numai, moștenite din latină. Al. Graur (1965, p. 51) consideră că au evaluat strădaniile lingviștilor care au încercat „să descopere în românește nume moștenite din latinește, ba chiar și din limba tracilor [...] până și un amator de elemente latinești ca Sextil Pușcariu a fost nevoit să recunoască („Dacoromania”, VI/1931, p. 525) că nu avem niciun singur nume care să fie sigur moștenit din latinește”. În susținerea opiniei sale, Al. Graur citează cazul Franței, unde nu s-au păstrat nume galice și latine (*ibidem*, p. 52).

Combătându-l pe Al. Philippide (pentru *Cândea* < lat. *Candidus*), Sextil Pușcariu consideră că „o continuitate între numirile oficiale ale romanilor păgâni și ale românilor creștini nu există” (*apud* Graur 1965, p. 51). Dar, de fapt, nu este vorba aici despre romanii păgâni, cum credea Pușcariu, ci de romanii creștini (vezi *Epistola către romani a Sfântului Apostol Pavel*).

De fapt, chiar Al. Graur își nuanțează opinia, recunoscând că există, *totuși*, „mai cu seamă printre numele de sfinți (folosite mai ales pentru a denumi strătorile), unele care prezintă modificări fonetice asemănătoare cu cele suferite de cuvintele comune moștenite din latinește” (*ibidem*, p. 52), citând pe *Sângeorș, Sănușii*, dar „nici acestea nu sunt moștenite, cum arată, de exemplu, *v* de la cel din urmă”, care ar fi sunat *Bsei*. Pentru *Sânziene* face o concesie: „Singurul care are multe șanse să fie recunoscut ca moștenit este *Sânziene*, care este interpretat ca lat. *sanctus dies Johannis*, „sfânta zi a lui Ion”, cu lat. *dies* păstrat de genul masculin, pe când rom. *zi* e feminin. Dar este vorba, în fapt, de un nume de strătoare, nu de un nume de persoană” (*ibidem*).

Al i lingvi ti accept continuitatea antroponimelor din latin care au devenit în român nume de sfin i i de s rb tori. L-am cita în primul rând pe G. Iv nescu (1980, p. 241), în opinia c ruia *cre tinismul* „aduse o schimbare în antroponimia latin : au p truns în limb numeroase nume de botez de origine biblic sau greac ”. Propunând evolu ii fonetice originale, unele de la forme latine ti neatestete, G. Iv nescu deriv din lat. * *orÛu* pe *Sângeors*, pe *Nicoar* din *Nicol (u)s*, *Medru* (cf. *Sâmedru* < *Sanctus Demetrius*, „cu prefacerea neexplicat a lui *tr* în *dr*”) i, în sfâr it, *Sânz nii*, *Sânziene*, din **Dane* (< **Ôanne*) < **Jannes* (*ibidem*, 242).

Alexandru Cior nescu, la articolul *sânt(-t)*, adj., consider c s rb torile cu nume de sfin i, precum *Sâmedru* (var. *Sumedru*, *S medru*), *Sântilie* (var. *Sântili*), *Sântio(a)n*, *Sângior(d)z*, *Sâmpietru*, *Sân-toader*, *Sânv sii*, *Sâ(m)nicoar*, *Sânt -M rie*, toate „del lat.” *sânt*, „se conserva casi exclusivamente en comp. con nombres de santos”.

i Ovid Densusianu considera c *Sânjorz* i *Sâm(n)icoar* sunt „dou nume de s rb tori ale noastre care deriv din latin ” (*apud* Goicu 1999, p. 122).

Perspectiva mitologico-folcloric este sugerat i de unii lingvi ti, precum DER, unde primul sinonim al cuvântului *Sânziene* este *ele*², „în mitologia popular ” însemnând „ciertas hadas” (= un fel de fete). Am v zut c Alexandru Cior nescu propune etimologia **sanctae D nae*, contaminat cu *Sanctus Johannes*, dup care adaug : „aceast s rb toare este legat în toat mitologia european de obiceiuri folclorice i credin e str ine cre tinismului”.

Pentru nefilologi (Mircea Eliade, Romulus Vulc nescu, Vasile Pârvan, Sorin Paliga .a.), *Sânziene* este un cuvânt compus, format în limba român din *sân* (< lat. *sanctus*) i *zâne* (< lat. *Diana*), aceasta din urm cu forma dialectal de plural *ziene* (Goicu 1999, p. 122). Dup opinia noastr , etimologia propus din perspectiv mitologico-folcloric este cea mai plauzibil , pentru c elementele cuvântului compus, luate fiecare în parte, nu sunt discutabile: *sân* < *sanctus*,

² În MDA echivalentul *ele* pentru *Sânziene* apare pe ultimul loc, la sensul 29, cu men iunea: „Pop. [pl.]”.

zâne < *Diana* (Densusianu, Philippide, Pascu și Graur propun pentru *zân* etimonul *divina* – *apud* DER).

Între filologi și nefilologi ar putea fi plasat Samuil Micu-Clain. În dicționarul său (publicat de Gáldi László în 1944, la Budapesta), apare și cuvântul în cauză: „*Sunzuene*, Flores flavi coloris, ex. cuius Valachi coronas in festo S. Ioannis Baptistae faciunt” (*apud* Talo 1971, p. 5). Fonetismul *sunzuene* poate fi interpretat ca *sânzâne* scris cu *û*, fenomen întâlnit și în *Codicele 1876: atute cutu „atât cât”, cuti „câ i”, incutu „încât”*.

În manuscrisul *Scurt cunoștințe a istoriei românilor*, partea despre obiceiuri, S. Micu notează: „În 24 de zile a lui iunie la romani era sărbătoarea norocului *fortis fortune* [!] și a doua zi a corbiilor încununată. Într-aceiași zi românii fac cununii din flori de *sântzuane* [s.n.] pentru sărbătoarea sfântului Ioan...” Pentru grafia *sântzuane*, Ion Talo (1971, p. 8, nota 8) remarcă: „Grafia nesigură – poate „sântjuane”!”. Această formă o citează, pentru Transilvania, și Tudor Pamfile (1997, p. 59: *sânjuane*).

Formarea cuvântului în limba română se susține și prin descrierea *Sânzienelor* din răspunsurile, trimise în 1896, la chestionarele lui Nicolae Densusianu, publicate în Fochi 1976. În Moldova, spre exemplu, *Sânzienele* sunt închipuite astfel:

- „femei robite de *zmei*, inute în palate fermecate dintr-o apă mare, într-o pădure unde n-ai călcat picior de om” (Dulce țiu – Roman);
- „fecioare” (Gobor – Tecuci);
- „3 femei frumoase, trăsesc în câmpurile cu flori, de unde pleacă ele vine vântul” (Mastacani – Covurlui);
- „3 fete frumoase, luminate, harnice, curate și bogate” (Avrămești – Tutova);
- „ființe vii [!], care au puterea de a face ca buruienile să fie de leac” (Hlăpești – Talpa – Neamț);
- „ființe *cere țiu* [s.n.] care dau roada semințelor” (Bivolul Mare – Dorohoi);
- „un *sfânt* [s.n.] mare” (Suharău – Dorohoi);
- „femei *sfinte* [s.n.]” (Căluș – Iași);
- „ni te *zâne* [s.n.]” (Dulce țiu – Roman).

Ultimele patru r spunsuri arată că *zânele* precum tine au fost asimilate unor entități cerești, sfinte, unor divinități creștine. Numai așa se explică un conținut (concept) creștin pentru *zâne*, entități mitologice păgâne. Lazăr Ianeanu (1896/2003, p. 81) îl citează pe Hasdeu (HEM), care aflase că „*Ielele* sau *Dânsele* se cheamă *îi ale Sfinte...*”.

Etimologia *sân(m)* + *zâne* prezintă inconvenientul că nu explică proveniența aceluși *i*, din *Sânziene*, pentru care a fost introdus în ecuație lat. *dies*, deși el ar putea fi justificat de pluralul dialectal *ziene* „zâne”, descoperit de Simona Goicu (1999, p. 122). Sau prin dezvoltarea unui *i* (scurt, la început) în forma *Sânzene*.

Un element lămuritor în plus apare însă dacă privim lucrurile din **perspectivă dialectală**. Astfel, se vede că harta cu numele sârbilor (și al florii) prezintă două arii de bază: *Sânzienele* și *Drăgaica*. Dar s-a trecut cu vederea că în aria lui *Sânziene* apare o subzonă, pentru Basarabia și Moldova, cu forma fonică: *sânŪ n⁻* (punctele 645, 637), *sâmŪ ni⁻* (punctul 631), *sânŪ n⁻i*, *sânŪ ni⁻* (punctele 506, 512) etc., cu variante diminutive precum *sânz nicî* (punctul 528), *sâmŪ nicî* (punctul 588).

Fonetismul *Sânzene* apare la Tudor Pamfile (1997): „În Moldova se numește *sânz nie*, pl. *sânz nii* și *sânz nioar*” (p. 59). Această formă o întâlnim și în MDA, apoi la G. Ivănescu, fonică specifică zonei, și la Alexandru Ciorănescu, unde sunt menționate „variantele moldovenești” *sâmzenii*, *sânzenii* (la articolul *zân*).

Având în vedere că Basarabia și Moldova reprezintă o arie laterală a românității și a romanității, putem presupune că aici s-a conservat compusul vechi, original, *sân(m)+zân*, sub forma *sân(m)-Ū ni*, în care avem forma populară de plural *zâni* (cf. MDA), cu disimilarea *â – â > â –* (*sâmŪâni > sâmŪ ni*). Forma fonică a fost notată și într-o altă zonă laterală a dacoromânei, în Maramureș: *sânzén* (343), ca și nu mai amintim și ar. *Sândzean*, (pl.) *Sândzeni* (Goicu 1999, p. 121), arie laterală a românei comune.

Formele *sâmŪŷee* din Apuseni (punctul 90) și *sâmŪTMne* (punctul 795) din Muntenia subcarpatică ar putea fi considerate probe că fonetismele *sân(m)zene*, *sâmz nii*, notate în ariile laterale conservatoare,

erau cândva generale în româna comună, iar la forma de azi, *Sânziene*, s-ar fi putut ajunge printr-o epentez (anaptix).

BIBLIOGRAFIE

- DER = Alexandru Ciornescu, *Dic ionarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Andru Mehedin și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I. O., 2001.
- Codicele 1876* = V. Tasu, *Codicele civile Roman comentat de A. Gregoriady Bonachi, Dr. Juris [...], Folticeni 1876*, în „Convorbiri literare”, X, 1876, nr. 7, p. 269–280.
- HEM = B. P. Hasdeu, *Etimologicum Magnum Romaniae. Dic ionarul limbei istorice și populare a românilor*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncu, [vol.] 1, București, Editura Minerva, 1972.
- Fochi 1976 = Adrian Fochi, *Datini și erezuri populare de la sfârșitul secolului al XIX-lea [...]*, București, Editura Minerva, 1976.
- Goicu 1999 = Simona Goicu, *Termeni creștini în onomastica românească*, Timișoara, Editura Amphora, 1999.
- Graur 1965 = Al. Graur, *Nume de persoane*, București, Editura științifică, 1965.
- Iv nescu 1980 = G. Iv nescu, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea, 1980.
- MDA = *Micul dic ionar academic*, vol. IV. *Literele Pr–Z*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2003.
- Pamfile 1997 = Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români. Studiu etnografic*. Ediție de Jordan Datcu, București, Editura Saeculum I.O., 1997.
- Paliga 1989 = Sorin Paliga, *Zeități feminine ale basmelor românești: zânele și sănzienele. Originea cuvintelor și a cultului profan*, în LR, 1989, nr. 2, p. 141–149.
- ineanu 2003 = Lazăr ineanu, *Studii folklorice. Cercetări în domeniul literaturii populare*, București, Editura Librăriei Socec & Co, 1896 (reeditată de Dan Horia Mazilu et alii, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2003).
- Talo 1971 = Ion Talo, *Samuil Micu-Clain și folclorul*, în Ion Mușlea, *Cercetări etnografice și de folclor*, vol. I, București, Editura Minerva, 1971.

THE ETYMOLOGY OF THE WORD SÂNZIENE FROM THE DIALECTAL PERSPECTIVE (Abstract)

The study represents the linguistic approach of an interdisciplinary research on the folk-religious holiday of *Sânziene*. The author discusses the etymology of

the word *Sânziene* proposed by researchers by now, identifying two directions: the religious perspective and the folklore-mythological perspective. More arguments are given by the author, by adding the dialectal data referring to the word.

CUVINTE-CHEIE: *srbatoarea Sânzienelor, etimologia cuvântului Sânziene, perspectiva religioasă, perspectiva mitologico-folclorică, variante dialectale.*

KEYWORDS: *Sânziene hollyday, the etymology of the word Sânziene, the religious perspective, the folklore-mythological perspective, dialectal variants.*

320117 Re i a, b-dul Revoluției, 32/6